

Тетяна Перга, к.і.н.

Інститут всесвітньої історії НАН України

КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ У ФОКУСІ ПРІОРИТЕТІВ ЄС: ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ

The present article provides the analysis of the EU priorities concerning the countries of the Central Asia within the adopted in 2007 the EU's Central Asia Strategy for a new Partnership. The attention has been focused on the evaluation of the assistance of European Union to Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan in the field of the implementation of democracy, rule of law, human rights, supporting reform and good governance in judicial systems through the prism of environmental policy.

Such cross-sectoral approach to the research has focused on the development of environmental democracy in the region of Central Asia. In this context the activity of the Regional and National Aarhus Centers has been examined. They contribute for achieving goals of the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention) in the region of Central Asia. These Centers play a crucial role in promoting all three pillars of the Aarhus Convention and improve awareness among the public and governmental authorities by disseminating environmental information and carrying out numerous educational and training projects relevant to the implementation of the Convention. By providing a venue where members of the public can meet to discuss environmental concerns, the Aarhus Centers strengthen environmental governance and democracy in this region and contribute to the implementation of European values.

The main results, problems and perspectives of the EU-Central Asia cooperation in this field are also investigated.

Key words: EU priorities, democracy, EU-Central Asia cooperation.

На початку ХХІ ст. Європейський Союз і країни Центральної Азії (Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан і Туркменістан) стикнулися зі схожими викликами, а проблеми безпеки, економіки та екології вийшли на перший план. Це зумовило розширення співпраці ЄС з країнами даного регіону, хоч і поза рамками будь-якого партнерства (Східного, Північного або Середземноморського). Його політичним контекстом, включаючи усвідомлення необхідності виведення відносин на більш високий якісний рівень, стала зростаюча стурбованість Європи з приводу своєї безпеки, зокрема енергетичної, а також військова кампанія в Афганістані. Тому акцент у новому підході до країн Центрально-Азіатського регіону був зроблений на таких сферах, як політичний діалог, права людини і верховенство закону, освіта, економічний розвиток, енергетичні і транспортні зв'язки, навколишнє середовище і водні ресурси, а також на спільних загрозах – наркотрафіку, транскордонній міграції, торгівлі зброєю тощо.

Незважаючи на важливість зазначених вище напрямів, співпраця ЄС з країнами Центральної Азії в екологічній сфері почала набувати останнім часом дедалі більшого значення, і не лише у зв'язку з погіршенням стану навколишнього середовища. Особливість екологічного вектора політики ЄС полягає в тісному зв'язку з демократизацією розвитку цього регіону, тому просування демократії, верховенства закону, прав людини та оздоровлення структур влади в країнах Центральної Азії за допомогою всіх доступних механізмів є однією з головних цілей Європейського Союзу щодо Казахстану, Киргизстану, Узбекистану, Таджикистану та Туркменістану. Отже, аналіз діяльності ЄС щодо сприяння розвитку демократичних свобод через призму співпраці в екологічній сфері допомагає оцінити хід і перспективи реформ в Центральній Азії та ефективність кроків ЄС у цьому напрямі.

У сучасних наукових дослідженнях домінує оцінка відносин ЄС з країнами Центральної Азії переважно з політичної або економічної точки зору (Ніл Мелвін¹,

¹ Мелвін Ніл. Стратегія ЕС в Центральній Азії потребує нового, реалістичного ціннісно-орієнтованого підходу. *EUCAM*. <http://fride.org/download/PB_28_Ru.pdf>.

Йос Бунстра¹, М. Г. Носов², А. Строков, В. Парамонов³, Н. Меден⁴), тому міжсекторальний підхід, який ми пропонуємо, допоможе збагатити її і виявити нові та ефективні критерії аналізу.

Переходячи до дослідження даної проблеми, насамперед слід підкреслити певну суперечливість дій ЄС щодо зближення з країнами Центральної Азії. З одного боку, ЄС сприяв входженню країн регіону до складу ОБСЄ і Ради Євроатлантичного партнерства, а також їх участі в програмі «Партнерство заради миру». Також Європейський Союз прийняв документи «До нової стратегії в Азії» та «Європа і Азія: стратегічна програма розширеного партнерства». Водночас після розширення ЄС 2004 р. Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан і Туркменістан не були включені до програми Європейської політики добросусідства (ENP), що не тільки позбавило їх можливості отримувати допомогу як країн СНД, але й у перспективі вступити в ЄС і НАТО. І лише 2007 р. ЄС зміг прийняти цілісний комплексний документ «ЄС та Центральна Азія: нова стратегія співпраці», дія якого 2012 р. була продовжена. У ньому зроблена спроба уникнути перекосів і збалансувати двосторонній та регіональний підхід до розвитку відносин з країнами регіону відповідно як до пріоритетів ЄС, так і до відмінних потреб і показників кожної з країн Центральної Азії.

Пріоритетними питаннями двостороннього співробітництва є права людини, економічна диверсифікація, енергетика та інші галузеві проблеми, у тому числі пов'язані з молоддю та освітою. Що стосується регіонального підходу, то ЄС використовує його у вирішенні таких колективних проблем регіону, як організована злочинність, торгівля людьми, наркотиками та зброєю, тероризм і нерозповсюдження ядерної зброї, міжкультурний діалог, енергетика, забруднення навколишнього середовища, управління водними ресурсами, міграція, а також управління кордонами і транспортна інфраструктура⁵. У цьому контексті ЄС намагається залучити до співпраці багатосторонні й регіональні організації та установи, наприклад ОБСЄ, Європейську економічну комісію ООН, Венеціанську комісію Ради Європи тощо, що створює додаткові можливості включення Казахстану, Киргизстану, Узбекистану, Таджикистану та Туркменістану в орбіту впливу Європейського Союзу.

Одним із нових інструментів співробітництва, запровадженим ЄС, є постійний двосторонній діалог з прав людини. На думку Союзу, він повинен сприяти підтримці практичних кроків, спрямованих на досягнення цілей з прав людини на національному рівні, зокрема, через фінансове та технічне співробітництво та спеціальні проекти, які мають фінансуватися в рамках Європейського інструменту демократії та прав людини. З цією метою для країн Центральної Азії було розроблено «Ініціативу з верховенства права», яка включає як індивідуальні, так і спільні пріоритети країн регіону. Зокрема, до останніх варто віднести:

- обговорення питань, що стосуються взаємних інтересів, розширення співпраці з прав людини, у тому числі на багатосторонніх форумах, таких як ООН та ОБСЄ;
- порушення питань, що стосуються, на думку ЄС, ситуації з правами людини у вищезазначених країнах, збір інформації та ініціатив щодо поліпшення відповідної ситуації з правами людини.

У рамках цих цілей встановлено низку таких завдань:

- фінансування «Ініціативи з верховенства права»;
- спрямування експертів з права та адміністративних питань до країн Центральної Азії для виконання короткострокових і довгострокових завдань;
 - надання експертам з країн Центральної Азії можливості стажуватися за кордоном;
 - підтримка прозорого впровадження реформ у галузі права;
 - заохочення міжнародних обмінів шляхом організації та фінансування спеціалізованих конференцій;
 - сприяння співпраці країн Центральної Азії з Венеціанською комісією Ради Європи;

1 Бунстра Йос, Хейл Жаклін. Содействие ЕС Центральной Азии: назад к чертежной доске? *EUCAM*. <http://fride.org/download/WP8_Ru.pdf>.

2 Носов, Н.Г. (2006). Евросоюз и Центральная Азия. *Современная Европа*, 4, 10-21.

3 Строков, А., Парамонов, В. К оценке энергетической политики Евросоюза, роли и места в ней Центральной Азии. *Центральная Евразия*. <<http://ceasia.ru/energetika/k-otsenke-energeticheskoy-politiki-evrosoiuz-a-rol-i-mesta-v-ney-tsentralnoy-azii.html>>.

4 Меден, Н. (2012). Стратегия ЕС в Центральной Азии. Россия и новые государства Евразии, 4, 52-60.

5 European Union and Central Asia: Strategy for a New Partnership. Council of the *European Union*. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/EU_CtrlAsia_EN-RU.pdf>.

- заохочення впровадження норм і конвенцій з гідної роботи Міжнародної організації праці (ILO);
- тісне співробітництво в рамках заходів, що проводяться місіями ОБСЄ, Бюро з демократичних інститутів і прав людини (ODIHR), двосторонніми програмами, а також ООН і Верховним комісаром ООН з прав людини;
- надання технічної допомоги та налагодження тісної співпраці, спрямованої на внесення юридичних і конституційних поправок, необхідних для приєднання до Римського статуту і його впровадження¹.

Що стосується власне екологічного вектора співробітництва ЄС з країнами Центральної Азії, то він відображає головні проблеми даного регіону: водопостачання, водокористування, очистку води, енергетику і високу вразливість до кліматичних змін. Важливо підкреслити, що ЄС розглядає вирішення проблем «водного» характеру також у контексті безпеки і зменшення зростаючого напруження між країнами, розташованими вгору і вниз за течією головних водних артерій регіону. З цією метою 2008 р. був створений інструмент Діалогів з питань Національної Політики водокористування в Центральній Азії, який функціонує, спираючись на принципи Водної Ініціативи ЄС, і сприяє просуванню в регіоні основ екологічної демократії. У його завдання входить не тільки вирішення проблем, пов'язаних із використанням водних ресурсів в Центральній Азії, але і вироблення пропозицій, зокрема, зі створення систем інтегрованого управління водними ресурсами на регіональному рівні та залучення до цього процесу широких верств суспільства².

На думку аналітиків, у Центральній Азії існують сприятливі умови для інвестування у водні проекти країн північної частини регіону, що будуть вигідні державам, розташованим південніше, що дозволить зменшити ризик виникнення міждержавних водних конфліктів. Адже нерівномірність розподілу водних ресурсів у Центральній Азії обумовлює конфлікт інтересів ключових постачальників води (Таджикистан і Киргизстан) та її основних споживачів (Узбекистан, Казахстан і Туркменістан). Після розпаду єдиного регіонального енергетичного кільця така загроза стає дедалі більш очевидною. ЄС проводить досить активну політику в цьому напрямі, беручи участь у технічних і політичних дискусіях регіонального рівня. У той самий час експерти вказують на деяку поверховість політичного діалогу, у результаті чого ЄС не може взяти на себе відповідальність за вирішення водного конфлікту в регіоні. Натомість діяльність Європейського Союзу може сконцентруватися в іншому напрямі – наданні технічної підтримки у створенні привабливих з технічної та економічної точок зору інвестиційних пакетів, які допоможуть збільшити потужність гідроенергетики, що сприятиме розвитку всіх Центрально-Азіатських країн. Також ЄС може здійснювати ефективну експертну оцінку в галузі визначення оптимальних механізмів регулювання водних питань у Центральній Азії і посилити політичний одно- і багатосторонній діалог щодо вирішення даної проблеми. Спеціальний довірчий грантовий фонд під егідою ЄС дозволив би таким організаціям, як Світовий Банк, Центр превентивної дипломатії ООН в Центральній Азії, Азіатський Банк Розвитку, проводити необхідні розрахунки та дослідження для оптимізації відповідних проектів. Більш того, у Центральній Азії існує гарна можливість інвестування в ініціативи нейтрального характеру, зокрема проекти з покращення управління водними ресурсами, створення міні-гідроелектростанцій, розвиток індустрії відновлюваних джерел енергії³.

Оцінюючи швидкість і результативність демократизації розвитку країн Центральної Азії, вкажемо на досить повільний характер цього процесу. Це пояснює курс європейської спільноти на підтримку створення в країнах регіону структур, які зможуть його прискорити або розширити, у тому числі й в екологічній сфері. На даний момент головними «провідниками» цієї політики виступають Організаційні центри, які створюються для виконання завдань прийнятої 1998 р. конвенції Європейської Економічної Комісії ООН «Про доступ до інформації, участі громадськості в прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля». Хоча ініціатором

1 Европейский Союз и Центральная Азия: новое партнерство в действии. *Совет Европы*.
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/RU-strategyAsia_int.pdf>.

2 Совместный Отчет о Прогрессе, подготовленный Советом и Европейской Комиссией для Европейского Совета по вопросу исполнения Стратегии ЕС по Центральной Азии. *European Union*.
<http://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/documents/eu_kazakhstan/joint_progress_report_eu_ca_strateg_y_ru.pdf>.

3 Бунстра Йос. К ЕврАзии: мониторинг Стратегии ЕС в Центральной Азии. *EUCAM*.
<http://fride.org/download/PB_13_Ru.pdf>.

цього процесу є ОБСЄ, він повністю відповідає інтересам Європейського Союзу, члени якого є учасниками даної організації.

Перший Оргуський центр у регіоні – Регіональний екологічний центр Центральної Азії (РЕЦЦА) – був створений 1998 р. На даний момент у його рамках реалізуються такі екологічні проекти, як: «Компонент «Моніторинг навколишнього середовища в ЦА (MONECA)», «FLERMONECA», «ДРАЙНЕТ», «Спільна система екологічної інформації (SEIS)», «Сприяння поширенню передового досвіду щодо зниження рівня біогенного забруднення і організація з цією метою співробітництва країн Центральної та Східної Європи», «Оцінка впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті», а також «Програма управління навколишнім середовищем», «Освіта для сталого розвитку», «Центрально-Азійська екологічна програма», «Зміна клімату і стійка енергетика» та ін.¹

Також протягом останніх років у країнах Центральної Азії відкрилася низка національних Оргуських центрів. В їх завдання входить полегшення доступу до інформації, доповнення існуючих джерел офіційної інформації, надання платформи для комунікації держави, бізнесу та широких верств громадськості. Спектр послуг цих структур досить широкий і відповідає колу потенційних проблем навколишнього середовища в зазначених країнах. Вони можуть включати вплив гірського промислу або нафтової і газової промисловості, загрози і ризику небезпечних відходів, проблеми, пов'язані з управлінням лісовими ресурсами, необхідність збереження біологічного різноманіття або питання, пов'язані з дотриманням екологічного законодавства. У своїй діяльності вони користуються різними інструментами, наприклад: вивчення експертних оцінок впливу на навколишнє середовище, збір інформації для громадських слухань та їх організація, залучення засобів масової інформації до висвітлення проблем, просвіта населення будь-якими доступними методами, підготовка до судових процесів, що стосуються питань довкілля. На наш погляд, сьогодні ці центри можна вважати чи не єдиними острівками демократії в країнах Центральної Азії.

На даний час за допомогою ОБСЄ створено 43 Оргуські центри в 13 країнах Південно-Східної Європи, Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії. З них: у Казахстані – 9, Таджикистані – 4, Туркменістані – 1, Киргизстані – 14, Узбекистані – 0.

На думку Йоса Бунстри, старшого наукового співробітника фонду FRIDE і голови програми EUCAM, політичні режими Центральної Азії є одними з найбільш репресивних у світі. З усіх колишніх радянських республік у Східній Європі (Білорусь, Молдова та Україна) і на Південному Кавказі (Вірменія, Азербайджан і Грузія) країни Центральної Азії найменш схильні до демократизації. Хоча всі п'ять держав суттєво відрізняються, жодну з них не можна назвати демократичною або такою, що досягла в цьому напрямі прогресу². Безперечно, це відображається не лише на кількості Оргуських центрів у регіоні, а й на результатах їхньої діяльності. Тому, з одного боку, можна говорити про незначні успіхи в наданні громадянам прав і свобод, у тому числі в екологічній сфері. Разом із тим, ураховуючи авторитарний характер політичних режимів Центрально-Азіатських країн, навіть невеликі досягнення Оргуських центрів варто вважати важливими кроками в просуванні в регіоні демократичних реформ.

Казахстан

Розвиток цієї країни протягом останніх років вказує на те, що Нурсултан Назарбаєв, намагаючись підтримувати імідж держави з демократичними перетвореннями, здійснює деякі кроки з розвитку в країні демократичного суспільства. Наприклад, екологічні неурядові організації (НУО) Казахстану домоглися заборони ввезення радіоактивних відходів, зупинили розробку низки регресивних нових законопроектів, що обмежують можливості і права представників громадянського суспільства. На даний момент у країні підтримується незалежний статус і думка НУО, особливо у зв'язку з впровадженням механізму державного замовлення на їхні роботи. Також Казахстан взяв орієнтир на ініціативу прозорості діяльності видобувних галузей (ПДО) в довгостроковій перспективі.

Щодо національних екологічних проблем, то вони тісно пов'язані з активним розвитком нафтогазової промисловості, навколо якої і зосереджується діяльність стрімко зростаючої кількості Оргуських центрів (2011 р. – 2, 2013 р. – 9, 2014 р. – 14). Вони допомагають у проведенні діалогу з

1 Программы Регионального экологического центра Центральной Азии. *Региональный экологический центр Центральной Азии*. <http://www.carecnet.org/programs_and_projects/>.

2 Бунстра Йос. Демократия в Центральной Азии: вспашка бесплодных полей? *FRIDE*. <http://fride.org/descarga/PB_23_Ru.pdf>.

нафтовими компаніями, які надають їм інформацію з оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС) в друкованій та електронній формі. Ще одним напрямом їхньої діяльності є допомога в забезпечення участі громадськості на ранніх стадіях процедури ОВНС до моменту початку громадських слухань і на наступних етапах, моніторинг та інформування зацікавлених сторін про фактичну реалізацію проектів¹.

Завдяки створеному 2009 р. Національному Оргуському центру було сформовано Державний фонд екологічної інформації, ресурси якого містять понад 1 500 документів, розроблена електронна база даних нормативно-правових документів у сфері ОВНС та природокористування «ЕкоІнфоПраво», в якій систематизовано понад 750 нормативних правових актів, організовані курси перепідготовки та підвищення кваліфікації в галузі охорони навколишнього середовища і природокористування².

Також Оргуські центри Казахстану надають допомогу державним органам у створенні реєстра викидів і перенесення забруднювачів (РВПЗ), який сприяє систематизації роботи із збору та обліку даних щодо забруднення підприємств, вивченню прогресу у скороченні викидів і встановленню пріоритетів скорочення та ліквідації потенційно найбільш шкідливих викидів та їх транспортування. У довгостроковій перспективі це допоможе підвищити прозорість діяльності видобувних галузей.

Перспективною тенденцією, на наш погляд, є і спроба координації діяльності Оргуських центрів країни, яка привела до укладання на добровільній основі договору про взаємне співробітництво і створення «Казахстанської Асоціації Оргуських центрів»³. Це допоможе обмінюватися досвідом і нарощувати потенціал вже існуючих структур.

Як бачимо, Казахстан домігся певних успіхів у реалізації принципів екологічної демократії, особливо останніми роками. Якщо врахувати, що перспективи країни в плані загальної демократизації виглядають більш райдужними, ніж шанси Узбекистану та Туркменістану, які, згідно з даними організації «Freedom House»⁴, входять у десятку найбільш репресивних країн світу, то в найближчому майбутньому можна чекати подальшого розвитку цієї тенденції і поступового, хоч і дозованого розширення ролі громадянського суспільства, принаймні у вирішенні екологічних питань.

Киргизстан

На думку деяких експертів, у Киргизстані й Таджикистані немає природних ресурсів та можливості будувати економіку навколо їхнього експорту, що є головним фактором нестабільності розвитку. Всупереч (або завдяки) цим обставинам Киргизстан і Таджикистан залишаються найбільш відкритими і вільними країнами регіону. Хоч і тут зберігаються ті самі авторитарні тенденції, що і в інших, більш багатих на вуглеводні країнах Центральної Азії, у політичних режимів не вистачає коштів для створення ефективних поліцейських держав. Тому їм доводиться покладатися на допомогу іноземних донорів і здійснювати часткову демократизацію.

У результаті двох революцій (2005 р. та 2010 р.) були відроджені надії, що Киргизстан з його відносною відкритістю й активним громадянським суспільством почне впроваджувати радикальні демократичні реформи, однак міжетнічний конфлікт, який призвів до Ошської різанини, значно загальмував цей імпульс і продемонстрував усю складність внутрішньополітичної ситуації та крихкість досягнутого політичного балансу сил.

У цих умовах Оргуський центр Киргизстану сконцентрував основну увагу на просвітницькій роботі (використанні інформаційних табло в громадських місцях для розміщення даних про стан навколишнього середовища), проведенні декількох громадських слухань щодо проектів, які стосуються збору та переробки відходів у Ташкомурі, районі золотодобування Чаткал і на будівництві цементного заводу в Кизил К'юа, а також на навчанні адвокатів, суддів і прокурорських

1 Орхусские центры. Рио+20. *Organisation on Security and Cooperation in Europe*. <<http://www.osce.org/ru/secretariat/92586?download=true>>.

2 Орхусские центры: что мы знаем о них. *Eco-tiras*. <<http://www.eco-tiras.org/books/Aarhus-Center-Brochure-RU.pdf>>.

3 Договор создания «Казахстанской Ассоциации Орхусских центров». *Орхусский центр Казахстана*. <<http://aarhus.kz/1-6/1-13/>>.

4 Йос Бунстра. Демократия в Центральной Азии: вспашка бесплодных полей? *FRIDE*. <http://fride.org/descarga/PB_23_Ru.pdf>.

працівників для розширення їхніх знань про Оргуську конвенцію та на допомозі в реалізації її принципу про доступ до правосуддя.

Водночас не всі дії цього центру мали позитивні результати. Так, не увінчалися успіхом громадські слухання з приводу халатного збереження (без необхідних заходів безпеки і попереджувальних знаків) відходів з вмістом ртуті на території занедбаного заводу в селищі Чува Баткенської області. У результаті використання забрудненої води в багатьох підлітків, що проживають в околицях, стали розвиватися сліпота і випадати зуби. Однак, незважаючи на організацію 2009 р. громадських слухань із залученням Державного агентства з охорони довкілля та лісового господарства (SAEF) і безпосереднього огляду експертами цих місць протягом наступних років, а також зйомок фільму про проблеми селища Чаувай, ця проблема залишилася невирішеною. Причиною цього є слабка підтримка громадськістю району зусиль Оргуського центру на противагу потужному лобі бізнес-інтересів¹.

Таджикистан

Ефективна діяльність Оргуського центру Таджикистану ускладнена низкою негативних факторів: жорсткими урядовими заходами щодо опозиційної течії в результаті зростаючих непорозумінь на релігійному ґрунті, високим рівнем корупції, енергетичними проблемами, конфліктом з Узбекистаном з приводу використання водних ресурсів, негативним впливом Афганістану і відсутністю перспектив для молоді, яка масово виїжджає на заробітки в Росію.

Тому єдиною можливим напрямом діяльності Таджикиського Оргуського центру є просвітницька робота, яка сконцентрувалася навколо організації екологічних бібліотек і відеотек, Школи екологічного лідерства, проведення конкурсу з екологічної журналістики, тижнів екологічного кіно, створення і трансляції екологічної телепередачі «Компас».

Найбільш значущою подією, яку цей Центр зміг організувати протягом періоду своєї роботи, стала інформаційна кампанія, зокрема орієнтована на жителів міста Табошар, про ризик для здоров'я уранових відходів, які розміщені на прилеглий покинутій урановій шахті. У рамках цієї кампанії по Согдійському обласному телебаченню був показаний освітній фільм, у якому містилися рекомендації щодо зменшення шкоди здоров'ю населення, яку може завдати ця шахта. Також були виготовлені спеціальні брошури, які розповсюджувалися серед жителів цього району переважно через мережу медичних закладів².

Туркменістан

Хоча Туркменістан ратифікував Оргуську конвенцію раніше інших країн Центральної Азії (1999 р.), Оргуський центр у цій країні був відкритий лише в серпні 2012 р. Його метою є підвищення обізнаності громадян та інших зацікавлених сторін щодо екологічних норм та забезпечення прав людини. Згідно зі звітом ОБСЄ, перші кроки цього Центру були спрямовані на створення бази даних з навколишнього середовища, включаючи національне законодавство. Його діяльність повинна стати основою для роз'яснення положень Оргуської конвенції серед населення країни і допомогти отримати доступ до правосуддя і екологічних прав. Проте вже сьогодні стає зрозуміло, що відсутність незалежного громадянського суспільства і політичної опозиції (Туркменістан залишається однією з найбільш закритих і репресивних держав планети) значно ускладнює роботу Оргуського центру в цій країні.

Узбекистан

Що стосується Узбекистану, то в ньому вже зроблені певні кроки щодо створення платформи для приєднання до Оргуської конвенції. Зокрема, на даний момент зняті санкції, накладені ЄС, США і НАТО через розгін демонстрації та загибель сотень протестувальників у Андижані, однак прогрес щодо покращення ситуації з правами людини ще дуже слабкий.

Як бачимо, ситуація з досягненням демократичних свобод у Туркменістані та Узбекистані залишається досить складною і поки що зміни курсу, взятого авторитарними лідерами цих країн, не спостерігається. Тому відсутні й передумови для впровадження принципів екологічної демократії, включаючи реалізацію основних положень Оргуської конвенції.

На наш погляд, у контексті реалій регіону лише в найбільш розвинених країнах – Киргизстані та Таджикистані існує внутрішній потенціал і ймовірність подальшого розвитку демократичних

1 Орхусские центры: что мы знаем о них. *Eco-tiras*. <<http://www.eco-tiras.org/books/Aarhus-Center-Brochure-RU.pdf>>.

2 Орхусские центры: что мы знаем о них. *Eco-tiras*. <<http://www.eco-tiras.org/books/Aarhus-Center-Brochure-RU.pdf>>.

процесів. Казахстан, у свою чергу, робить стримані кроки щодо створення більш відкритого суспільства. Тож у світлі завдань ЄС відносно країн Центральної Азії ці країни здаються нам найбільш перспективними.

Таким чином, Європейський Союз має у своєму розпорядженні не так багато можливостей для сприяння досягненню цілей прав людини в країнах Центрально-Азіатського регіону, тому співпраця в екологічній сфері є важливою складовою цієї політики. Вона розвивається декількома шляхами: безпосередньо в процесі діяльності самого Союзу й опосередковано, через роботу ОБСЄ та інших організацій, що допомагає розширити вплив ЄС в окреслених країнах. Однак на цьому шляху виникають величезні труднощі, які в першу чергу пов'язані з ментальними та історичними традиціями і особливостями «фасадних демократій» даного регіону, зокрема їх схильністю до авторитаризму.

Також не слід забувати, що позиція ЄС у цьому регіоні набагато слабкіша від позицій Росії і Китаю, а співпраця з країнами Центральної Азії не належить до пріоритетів жодної зі сторін, що передбачає повільний темп взаємного зближення.

Необхідно враховувати і той факт, що завдання, поставлені ЄС у стратегії співпраці з даним регіоном, є досить широкими і вимагають значно більшого фінансування, ніж було виділено протягом останнього десятиліття. Так, з 1991-го по 2004 р. матеріальна допомога ЄС державам Центрально-Азіатського регіону склала 1,132 млрд євро, які були спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки у вигляді гуманітарної допомоги, боротьбу з бідністю, підтримку освіти та створення громадянського суспільства. У 2006–2013 рр. ЄС виділив країнам Центральної Азії 750 млн євро. Оцінюючи цей період співпраці, Верховний комісар ЄС Кетрін Ештон зазначила, що останніми роками значно посилюється політичний діалог і практично в усіх сферах співробітництво між ЄС та Центральною Азією перейшло з теоретичної площини в практичну. Беручи до уваги великі надії з боку Центральної Азії, зростаючу важливість пріоритетних сфер цього документа, зокрема диверсифікацію енергетичних ресурсів, боротьбу з незаконним обігом наркотиків, а також вплив зміни клімату на навколишнє середовище, Європейський Союз має намір підтримувати ті самі темпи реалізації Стратегії протягом поточного десятиліття (2014–2020 рр.). Для цього було затверджено виділення Центральній Азії суми в розмірі 1 млрд євро, яка буде спрямована на досягнення верховенства закону і права, освіти, розвиток сільських регіонів тощо. Однак, на наш погляд, цей обсяг фінансування є недостатнім для виконання поставлених Європейським Союзом завдань.

У цілому можна констатувати, що позиція ЄС щодо просування в країнах Центральної Азії демократичних цінностей є досить обережною і Європейський Союз намагається не загострювати проблему демократії в регіоні. Замість цього він використовує тактику виборчої демократизації, тобто акцентування уваги на її окремих аспектах, у тому числі екологічному. Очевидно, що в існуючих умовах це є найбільш ефективним способом взаємодії з країнами цього регіону. При цьому позитивні результати демонструє інтеграція з іншими напрямками діяльності, як було продемонстровано в даній статті на прикладі екологічної політики. Враховуючи гарний потенціал цього підходу, його варто поглиблювати і розширювати. Тому Європейському Союзу слід посилити підтримку громадянського суспільства там, де воно вже виникло, і створювати умови для виникнення громадських груп в тих країнах, в яких їх ще немає (або вони досить слабкі). Тільки в цьому разі Європі вдасться побудувати довгострокові відносини з місцевими громадами і сприяти ширшому впровадженню демократичних реформ. Одним із перспективних інструментів у цьому контексті може стати створення громадянського форуму за форматом ініціатив Східного партнерства та платформ ОБСЄ щодо розвитку співробітництва між неурядовими організаціями країн-учасниць цієї ініціативи.

У перспективі такий стратегічний підхід ЄС приведе до поглиблення співпраці з країнами Центральної Азії та допоможе сформуванню більш цілісної політики сусідства, що об'єднає європейський та азійський вектори.

References

1. Bunstra Jos, Khejl Zhaklin. Sodejstvie ES Central'noj Azii: nazad k chertezhnoj doske? *EUCAM*. <http://fride.org/download/WP8_Ru.pdf>.
2. Bunstra Jos. Demokratija v Central'noj Azii: vspashka besplodnykh polej? *FRIDE*. <http://fride.org/descarga/PB_23_Ru.pdf>.

3. Bunstra Jos. K Evrazii: monitoring Strategii ES v Central'noj Azii. *EUCAM*. <http://fride.org/download/PB_13_Ru.pdf>.
4. Dogovor sozdaniya «Kazakhstanskoj Asociacii Orkhusskikh centrov». *Orkhusskij centr Kazakhstana*. <<http://aarhus.kz/1-6/1-13/>>.
5. Evropejskij Sojuz i Central'naja Azija: novoe partnerstvo v dejstvii. *Sovet Evropy*. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/RU-strategyAsia_int.pdf>.
6. European Union and Central Asia: Strategy for a New Partnership. *Council of the European Union*. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/EU_CtrlAsia_EN-RU.pdf>.
7. Meden, N. (2012). Strategija ES v Central'noj Azii. *Rossija i novye gosudarstva Evrazii*, 4, 52-60.
8. Melvin Nil. Strategija ES v Central'noj Azii nuzhdaetsja v novom, realistichnom cennostno-orientirovannom podkhode. *EUCAM*. <http://fride.org/download/PB_28_Ru.pdf>.
9. Nosov, N.G. (2006). Evrosojuz i Central'naja Azija. *Sovremennaja Evropa*, 4, 10-21.
10. Orkhusskie centry. Rio+20. *Organisation on Security and Cooperation in Europe*. <<http://www.osce.org/ru/secretariat/92586?download=true>>.
11. Orkhusskie centry: chto my znaem o nikh. *Eco-tiras*. <<http://www.eco-tiras.org/books/Aarhus-Center-Brochure-RU.pdf>>.
12. Programmy Regional'nogo ehkologicheskogo centra Central'noj Azii. *Regional'nyj ehkologicheskij centr Central'noj Azii*. <http://www.carecnet.org/programs_and_projects/>.
13. Sovmestnyj Otchet o Progresse, podgotovlennyj Sovetom i Evropejskoj Komissiej dlja Evropejskogo Soveta po voprosu ispolnenija Strategii ES po Central'noj Azii. *European Union*. <http://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/documents/eu_kazakhstan/joint_progress_report_eu_ca_strategy_ru.pdf>.
14. Stokov, A., Paramonov, V. K ocenke ehnergeticheskoy politiki Evrosojuza, roli i mesta v nej Central'noj Azii. *Central'naja Evrazija*. <<http://ceasia.ru/energetika/k-otsenke-energeticheskoy-politiki-evrosoiuza-rol-i-mesta-v-ney-tsentralnoy-azii.html>>.